

YENİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

Modern Turkish Literature Researches

Ocak-Haziran 2018/10:19 (101-119)

Makalenin Geliş Tarihi: 06.03.2018

Makalenin Kabul Tarihi: 27.05.2018

İSMET ÖZEL'İN ŞİİRLERİNDE BİREYSEL VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Mustafa Doğan KARACOŞKUN¹

Muhammed HÜKÜM²

ORCID: 0000-0002-7308-3033

ÖZ

İsmet Özel; yazdığı şiirlerle, ifade ettiği toplumsal meseleler hakkındaki fikirleri ile Türk toplumunun toplumsal özelliklerine odaklanan bir şairdir. Özel'in kendi yaşamöyküsü dikkate alındığında yaşadığı dönüşümlerin şiirine ve düşüncelerine yansıdığını söylemek mümkündür. Bu açıdan 1974 yılında *Diriliş Dergisinde* yayınladığı *Amentü* şiiri özel bir anlam taşır. Bu şiir İsmet Özel'in bu tarihten önceki şiirlerinin olgunluğunu taşımasının yanında bu tarihten sonraki şiirlerinin yöneleceği düşünsel mecrayı da hissettirir.

Sanatın toplum karşısındaki sorumluluğunu önemseyen bir şair olarak İsmet Özel'in şiirlerinde ideolojik ve toplumsal fikirlerin açarı olabilecek birçok imge, kelime ve kullanım gözlemlenebilir. Toplumsal dönüşüm gibi ayrıntılı bir konuyu şiir metinleri üzerinden okuma konusunda bu ipuçlarının önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

İsmet Özel'in şiirleri sanatsal duyarlılık taşıyan bir zihnin toplumsal olanı kaynağından algılama çabası içerisinde Türk toplumundaki büyük dönüşümlere de tanıklık eden bir metin olma özelliği taşır. Hem şairinin bireysel düşünsel ve estetik macerasını hem de şairin içinde yaşadığı toplumun temel kırılma noktalarını ihtiva eden İsmet Özel'in şiiri toplumsal psikoloji konusunda oldukça verimli bir çalışma sahası olarak belirlenebilir.

Bu çalışmada İsmet Özel'in şiirlerinde toplumsal psikoloji ile toplumsal değişimin izleri estetik düzlemde yorumlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Psikoloji, estetik, değişim.

¹ Prof. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.
eposta: hukumster@gmail.com

INDIVIDUAL AND SOCIETAL CHANGE IN THE POEMS OF İSMET ÖZEL

ABSTRACT

İsmet Özel is a poet focusing on societal characteristics of the Turkish society with his opinions on the social issues he expresses. Considering autobiography of Özel, it is possible to say that the transformations he experienced are reflected to his poems and ideas. In this respect, his poem titled *Amentü* ("The Creed") has a special meaning. While this poem carries the maturity of the poems that İsmet Özel had written before this date, it also foreshadows the intellectual channel towards which his poems after this date would be oriented.

As a poem caring about responsibility of arts before the society, many images, words and expressions which may be statement of the ideological and societal ideas can be observed in the poems of İsmet Özel. It can be said that these clues have an important role in reading a detailed matter like societal change based on poem texts.

Poems of İsmet Özel have characteristics of a text witnessing the great transformations in the Turkish society by a mind bearing artistic sensitivity endeavoring to percept what is societal from its source. Poems of İsmet Özel which contains personal intellectual and aesthetical adventure of the poet as well as the breaking points of the society in which he lives can be determined as a highly productive field of study in terms of social psychology.

In this study, we will interpret traces of social psychology and societal change in İsmet Özel's poems in aesthetical context.

Keywords: Social Psychology, aesthetics, change.

1. Şair, Psikanaliz ve Toplum

Edebiyat araştırmasında kullanılan metotların büyük bir kısmında yola çıkılacak nokta metnin kendisidir. Metni anlamlandırma girişimlerinde çizilecek çerçeve metnin dışına taşma potansiyeli de taşır. Metni anlamlandırmak için bu çerçeveyi aşma girişimleri yazarın biyografisi, zamanın ruhu, toplumsal ortam gibi birçok değişkenlerle hareket alanı kazanır. Sadece yazarın biyografisinden hareketle metni anlamlandırma girişimi, sanatçının algılanış biçimi ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında bazı eleştirmenlerin yazarı toplumdan ayrı bir yerde konumlandığını söylemek mümkündür.

Geleneksel çağlarda sanatçının toplumdan ayrı konumlandığı noktalar onun mistik dünya ile kurduğu bağla ilişkilendirilerek sanatçının tanrısal bir esinle yazdığı yorumlarına kapı aralar. Öte yandan Freud gibi araştırmacılar sanatçının gömülü bir bilinç durumunu toplumun diğer fertlerine göre daha rahat gün yüzüne çıkarması dolayısıyla yaratıcılıkla nevroz arasında büyük bir benzerlik görür (Cebeci, 2004: 120). Psikanalitik açıdan bakıldığında şairin normal olanla benzer bir noktada olmadığı söylenebilir. Fakat bir psikanaliste göre normal dediğimiz şey; baskılamının, inkârın, içe atmanın ve yaşantı üzerindeki diğer tahripkâr eylemlerin bir

bütünüdür. Varlığın toptan yabancılaşmasıdır. Varlığın yabancılaŐtıđı şey, bir diğer psikanaliste göre, gerçek kendiliktir.

Öte yandan sanatçının yaşadığı toplumun bir yansıtıcısı olduğu yönünde gelişen metotlar da toplumun kendisini ifade olanaklarının dar olduğu şartlarda sanatçının toplumun sözcüsü konumunda bulunduğunu söylerler. Bu açıdan bakıldığında yazarın biyografisi veya psikobiyografisi ile toplumsal psikolojinin eşgüdümlü işletildiği bir metotla metnin anlamlandırılması noktasında geniş bir alan vaat ettiği söylenebilir. Bu bakış açısında metnin yapısal özellikleri dikkate alınırsa alanın genişleme potansiyeli de belirir.

Sanat tüm okur yazar ilişkisi dışında insanoğlunun kendi ruhuna doğru yaptığı bir atılım olarak da tanımlanabilir. Bu sebeple sanat ister okuyucu olsun ister bu sanatçı olsun insanın kendi benliği ile kurduğu ilişkinin de niteliğini belirler. Fakat toplum içerisinde yaşayan bireyin kendilik bilincini elde etmesi önünde bazı engeller vardır. Sanat bu engelleri aşma yolunda ruhsal ve estetik bir girişimdir. Bu girişim herkesten veya normalden “ben”e doğru ilerleyen bir gelişim ve değişim sürecini içerir. Ben yahut gerçek kendilik, insanın büyümeye başladığı süreçten itibaren, dış dünyanın bireyden istek ve beklentileriyle şekillenen sahte kendilik kimliği ile örtülür. Sahte kendilik, kökeni olmayan, içten hissedilmeyen, dışa sunulandır. Gerçek kendiliğin bastırılıp bir maske gibi sahte kendiliğin kuşanıldığı durumlarda, insan büyük çeliŐkiler ve çatıŐmalar yaşar. İşte şiirin dünyasına giren insan; farklılığı, aslında kendiliği yakalar. Çünkü şiirle birlikte, gündelik hayatta taktığı maskesini çıkararak, gerçek kendilikle yüz yüze gelir. Zaten o maske gerçek kendiliği gizlemek yani kendi aslı kimliğini saklamak için takılmıştır. Şiirler; bir nevi şairin, deruni platformunda sakladığı bu gerçek kendiliğin üzerinde tortulaŐan iç bükey yansımalarıdır. Bu sebeple şiir, okuru için de yazanı için de dış dünya ve ben arasındaki mesafeyi azaltma çabası içerisine girerler.

Şiirlerinin içeriğinde toplumsal içeriği kullansın kullanmasın her şair estetik ve bilinç yönünden yaşadığı toplumla birçok yönden ilişki kurmak zorunluluğu yaşar. Bu ilişkinin niteliği; sosyolojik, estetik veya ideolojik yönelimlerle çevrelenebileceği gibi ilk bakışta fark edilemeyecek bireysel psikolojik bağlar vesilesi ile de olabilir.

Sanatçı ve eseri arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması girişimi içerisinde psikolojik ölçütlerin kullanılması, “sanatçının yaşam öyküsünün hem biyografik verilerden hem de ürettiği yapıtlardan yola çıkarak yeniden kurgulanmasını ve bu kurgudan yararlanılarak eserlerinin yeniden yorumlanmasını hedefleyen psikobiyografik” (Cebeci, 2004: 10) çalışmalarla edebiyat araştırmasının gündemindedir. Bu çalışma biçiminde kullanılan biyografik unsurların toplumsal değişimlerle birlikte okunması metnin ve yazarının estetik yaşantısının anlaşılmasında toplumsal yapının oluşturduğu anlayış biçiminin desteğine imkân sağlar.

2. İsmet Özel ve Psiko-sosyal Değişim Süreçleri

Özel, 1980'de ilk baskısını yapan "Şiir Okuma Kılavuzu"nda "Sünnî Şair Olur mu?" başlığı altında şairin niteliğini belirlemeye çalışır. Bu yazıda, şair başkaldırının ve ayrıksılığın sesi olarak değerlendirildiğinde Heteredoks; dünyanın doğal işleyişine ve saf gerçekliğine eriştiğinde ise Ortodoks (Sünnî) olarak tasnif edilir. Özel'e göre rayından çıkmış, sapkınlaşmış ve insana yabancılaşmış dünyada gerçek şair, "yaratılışın, kâinatın varlık sebebinin Ortodoks görüşüne çekilir" (Özel 1990: 62). Özel'in psikobiyoğrafik değişimleri şair tanımı içinde ethos-pathos ayırımı ve devlete yaslanan şairle, millete yaslanan şair sınıflaması üzerinden de okunabilir. Bu bağlamda şair dünya ve dünya düzeni arasındaki zıtlıkta kendini var eden bir birey olarak ortaya çıkar. Ona göre dünya kapitalizmle birlikte olması gerekenden oldukça farklı ve sapkın bir dünyaya evrilmekte ve insanlar (Müslümanlar da dahil olmak üzere) bu yanlışlığın peşinden koşarak kendi özüne yabancılaşmaktadır. Özel'in tüm şiirlerinde bu vurgu kuvvetle sezilebilir.

İsmet Özel'in bir şair olarak toplumla ilişkisi; şair açısından bakıldığında da okur açısından bakıldığında da oldukça karmaşık bir süreç içerir. İsmet Özel'in bir birey olarak hayatla ilişkisi, şiir ve siyaset üzerinden ilerler. Kendi deyimi ile intihara sürüklenmemesinin nedeni "şiir binasının saçağının altına sıçrayacak ataklığı göstermesi ve siyasî anlamda bir bağlanmanın hayat içerisindeki karşılığını arama" (Özel, 2016: 7) çabasıdır. Yine İsmet Özel'in bir röportajında "Hayatımı verdim şiirimi aldım." ifadesini kullanması estetiğin, toplumsallığın ve bireyselliğin hayatta kapsadığı geniş alana dikkati çeker. Bu açıdan bakılacak olursa Özel'in 1981'de yazdığı "Mataramda Tuzlu Su" şiirindeki "Bir hayatı, ısmarlama bir hayatı bırakıyorum/ Görenler üstünde iyi duruyor derdi her bakışta" (Özel, 2001: 222) ve "Uzak nedir? / Kendinin bile ücretinde yaşayan benim için gidecek yer ne kadar uzak olabilir?" (Özel, 2001: 222) dizelerindeki isyanı, terk edilen bu sahte kendilik kamuflejadır. Bu kamuflej, yaşamak hissini tüm derinliğiyle algılamayı engeller. Bu örnekler dış kabukta görünen siyasi-toplumsal değişimlerden ziyade şairin kendisi ile kurduğu sahicilik ilişkisini göstermesi açısından dikkate değerdir. 1983 yılı şiirlerinden "Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Resmin Arkasındaki Satırlar" şiiri de kendilik arayışının toplumsal olanın körleştirici etkisi ile sınılanması teması ile biçimlenmiştir.

Gelip geçici olan kazanımların arkasını kovalayan modern zamanın insanı, hayatın "giz"ine sırtını dönmüştür. Yaşadığı müddet boyunca iç dünyasını zenginleştirmeyi değil de kısırlaştırmayı seçen bu insanın, toplum tarafından kendisine sunulanı peşinen kabul etmekten başka şansı olmaz. "Kendilik" vasfını kazanma yolundan çok uzakta olan modern insan için ölüm, hayatı anlamlı kılacağına anlamsızlaştırır. (Tüzer, 2007: 191)

Özel'in 1972'de yazdığı "Karlı Bir Gece Vakti Bir Dostu Uyandırmak" şiirinin girişindeki "Benim adım insanların hizasına yazılmıştır/ Her gün yepyeni rüyalarla ödenebilen bir ceza bu." (Özel 2001: 161) dizeleri onun şairi, toplumun kalan kısmından ayrı bir yerde konumlandığını ve bu sayede onun bilincinin bir bedel olarak şiirini ürettiğine inandığı yorumuna kapı aralayabilir. Bu

durum Necip Fazıl gibi şairlerde de hissedilen kuvvetli bir egonun dayanağı olarak şairliğin gösterildiğini söylemeyi de mümkün kılar.

Özel'in psikolojik varoluşu ile şiirleri arasındaki bağı iki temel kavram üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bu kavramlar Özel'in kendisinin ifade ettiği biçimi ile "kadirşinas itaatsizlik" ve "tevarüs edilmemiş asalet" kavramlarıdır. Kadirşinas itaatsizlik Özel'in kendi karakterinin göstergesi olan bir kavram olarak, tevarüs edilmemiş asalet ise toplumsal çağrışımları kuvvetle hissedilebilecek bir ifade olarak algılanabilir. Psikobiyografik açıdan her iki yönelimin de hem şiirsel hem de siyasi tavırlarda açıklayıcı olma özellikleri vardır. Özel'in şiirindeki toplumcu etki itaatsizliğin yansıması, derinlerden ilerleyen fakat keskin bir söylemle iç içe geçmiş lirizm de şiirsel bir asaletle gönderme yapar. Bu karmaşık ilişkinin nedenlerinden biri Özel'in "toplumsal olanı şiirleştirirken bireyselden hareket etmesi ve dış dünyaya içerden bakmasıdır." (Tüzer, 2008: 172)

İsmet Özel'in varoluş problemini çözmek için bir yol olarak tercih ettiği şiir yazma eylemi onun değişimlerinin takibi açısından önemlidir. Zirâ bugün genel itibarı ile "Özel'i sol entelijansiya "faşist" diye itham ederek okumamakta, sağ entelijansiya ise onu sağ gelenek içerisinde okuma yatkınlığı göstererek solculuğuna dair suskunluk içerisinde girmektedir. İslamcılar ise Türkçü ve ulusalcı" (Etil, 2017: 289) tanımlamalarla onun anlaşılabilir bulmaktadır.

Özel, 1974 yılına kadar Marksist ve sosyalist bir dünya görüşünü benimsemiş bir şairdir. "Evet, İsyân" şiiri bu dönemin karakteristiğini belirlemesi açısından dikkate değerdir. 1974'ten sonra onu Müslüman dünya görüşüne bağlayan nedenlerle onu komünist olmaya iten nedenlerin aynı olduğunu ifade etmesi, Özel'in yaşadığı değişimin sağ, sol, Türkçülük gibi eşdeğer noktalar arasında bir savrulmuş değil; tekâmülü amaçlayan bir yürüyüşte ana eksenden ödün vermeden giriştiği bir varoluş mücadelesi olduğunu gösterir. *Amentü* şiirindeki "Hayat dört şeyle kaimdir, derdi babam/ su ve ateş ve toprak. /Ve rüzgâr. / ona kendimi/ sonradan ben ekledim / pişirilmiş çamurun zifiri korkusunu / ham yüreğin pütürlerini geçtim / gövdemi âlemlere zerk ederek / var oldum kayrasıyla Var edenin / eşref-i mahlûkat nedir bildim." (Özel 2001: 184) dizeleri İsmet Özel'in varoluş kaygısı ile değişimini temellendirdiğini, bireysel benine doğru yaptığı atılımların aynı zamanda kişiselliği aşacak bir boyut yoluyla İslam'la ilişkilendirilebileceğini gösterir. Erbain'in girişinde epigraf sayılabilecek ve anagramlaştırarak yazdığı, "Yaşamayı bileydim, yazar mıydım? Hiç şiir." ifadesi de şiirin yaşamdaki tutunamayışı telafi edecek kuvvetli bir ödünleyici olarak yazarı tarafından algılandığına delalet eden bir başka ifadedir.

Kendilik bilincine erişmek ve toplumsal olanın kişiyi zorladığı maskelerden sıyrılmak için bir yol olarak şiir, bu açıdan çeşitli zorunlu kavşak noktalarından geçerek toplumla çatışmayı gerektirir. İsmet Özel, kendinin ne olduğunu bilmeyen ama ne için olduğunu bilen bir arayıcı olarak ifade eder. Bu "niçin" sorusunun cevabını "yazmak için" olarak ifade eden Özel, kendimizin ne olduğunu bilmemizin ancak bir cehd mahsulü olabileceği inancındadır (Özel 2015:135). Bu inanç toplumsal konulardaki değişim gibi algılanan yönelmelerinden daha üst bir noktada onun şiirinin her

döneminde hissedilebilir. Nitekim söz konusu İsmet Özel olduğunda konuyla yüzeysel olarak ilgili olanların İsmet Özel'in poetikasındaki ve siyasi duruşundaki değişimleri çelişki, savrulmuş veya marjinalleşme olarak tanımladıkları söylenebilir. Bu konuda verdiği röportajda değiştiği karşısındaki eleştirilere İsmet Özel, *Memleket Dergi'*den M. Emin Yumuşak'a şöyle cevap verir:

Şu kanaat temelden yanlıştır: "İsmet Özel, devre devre düşünce değiştiriyor." Böyle bir şey yok. Ben, akılbali olduğum sırada dünyaya nasıl bakıyor idiysem hala öyle bakıyorum. Hiçbir görüş değişikliği benim için söz konusu değil. Sadece ben, üzerinde yaşadığım toprakların ve birlikte yaşadığım insanların akıbeti konusunda endişelendiğim için şöyle veya böyle davrandım. Onlar bunu beceremedikleri için bana "Bir zamanlar şuydu, sonra şöyle oldu" diyorlar. Bunu söyleyen insanlar, bu toprakların ne olduğu, bu insanların kim olduğu sorusunu bir kere bile kendilerine sormamıştır. Yani, "Sen neden bir zamanlar sosyalist görüşleri savunuyordun?" diye sormaya kalkarlarsa bana eğer benim yaşımda birisiyse ben ona "Sen neden sosyalist görüşleri hiç savunmadın?" diye sorarım. Anlatabiliyor muyum? (Yumuşak 2012)

İsmet Özel'i sadece basına yansıdığı şekliyle olumsuz manada bir dönüşümle itham etmek röportajında mustarip olduğu ve açıklığa kavuşturduğu durumu tekrar tahlile yönelmek anlamına gelir. Bu sebeple Özel'in şiirsel yolculuğu ve bilincindeki sıçramalar arasında bağ kurmaya çalışmak daha açıklayıcı bir yöntem olabilir. Çünkü değişim olarak nitelenen durumları şairin doğrudan biyografisi üzerinden takip etmek bu tespitlerin çizgilerinin daha belirgin bir biçimde sınıflandırılmasına neden olur. Fakat İsmet Özel bu sınıflandırmaları değişiminden önce de bakış açısı ile ısrarla reddeden bir fikri yapıdadır. "Bir insan için önüne çıkan bütün yollar yürünebilir olmuşsa o insan kaybolmuş demektir." (Özel, 2016: 16) diyen İsmet Özel'in bugüne kadar söylemleri ne kadar karmaşık olursa olsun Marksizm de dâhil olmak üzere savunduğu alanı ısrarla bir direnme noktası şeklinde algılama özelliği vardır. Bu durum onun fikri açıdan hercai olarak değerlendirilmesinin önündeki engellerden biridir. Müslüman dünya görüşüne bağlanması ile onu komünist olmaya iten nedenlerin dikkatle bakıldığında aynı olduğunu ısrarla belirtmesi kendini değişimle yargılayanlara karşı "Ben nereye geldiğimi biliyorum, aslında siz de burada olmalıydınız. Siz burada olmadığınız için kendi durduğunuz yerin doğru yer olduğunu sanıyorsunuz." şeklinde ifade edilebilecek bir tavidir. Nitekim *Memleket Dergi'*ye verdiği röportajdaki "Fikirlerine sadık kalan sadece benim. Sağcısı da solcusu da ishal oldu." (Yumuşak, 2012) sözleri Özel'in bulunduğu yeri savunma tavrından ödün vermediğinin göstergesidir. *Waldo Sen Neden Burada Değilsin?* cümlesinin mealen yaklaşık olarak da ifade ettiği bu durum olabilir. İnsan onuruna yakışır bir hayat ve kendilik bilinci Özel'in önemseydiği çıkış noktalarıdır. Nitekim *Taşları Yemek Yasak'ta* modernizmin, kapitalizmin ve Batı'nın önerdiği hayat anlayışının insan onuruna yakışmayacağını ısrarla vurgular. Her ne kadar bu kitabında sosyalizmden ziyade Müslümanlık üzerinden düşüncelerini ifade ediyorsa da modern kapitalist dünya karşısında

öncelikle Müslümanlığın sonra da sosyalist ya da komünist olmanın bir savunma alanı oluşturduğu düşüncesi İsmet Özel'in tüm değişimlerinde taviz vermediği noktalar olarak dikkati çeker.

Özel'in 1962 yılından itibaren yazdığı ilk şiirleri *Yorgun, Bakır Tenli Yapraklar, Karoon, Senin Olan Yenilgi* gibi şiirlerdeki dünyanın düzenine karşı gelişmiş bir huzursuzluk sezilir. Bu huzursuzluğun şiirlerde en belirgin karşılığı çocuk imgesidir. Daha sonra siyasi ve toplumsal bilinçle gelişecek bu huzursuzluktan kaçış genellikle doğaya doğrudur. *Yorgun* şiirindeki "Yorgunluklar alıp kargılar dağıtan, geceye karanlıktan önce gelen çocuklar"ın saflığı "Ametü"de "Kar yağarken kirlenen bir şeydi benim yüzüm." ifadesi ile değişmeden durur. Bu dönemin başka bir şiiri olan *Kuşun Ölümü*, Özel'in şiir bilincinin başlangıcı noktasında dikkate değerdir. Bu dönem şiirlerinde doğa ile ölüm arasındaki zıtlığı çarpıcı imajlarla bezeyen Özel'in şiirinin hamurunda lirizmin eksikliğinden bahsetmek zordur. Sade bir söyleyişle doğa ve yaşam arasındaki ilişkiye yönelen şiir, İsmet Özel'in hikâyesinin başlangıcının doğa ve yaşam gibi temel değerlerden beslendiğine işaret eder. Şiirlerinde daha sonradan gelişecek toplumsal bilincin arttıkça lirizmin zayıfladığı söylenebilir de Özel'in varoluşsal sorunlar üzerine kurduğu şiirlerde derinlerde işleyen sert bir lirizmin bulunduğu yargısına varılabilir. Erba'n'de 1963 yılı şiirlerinde Özel'in şiirlerine kan, yarasa, karanlık gibi imgelerin eklendiğini söylemek mümkün. Bu dönem şiirlerinden *Waterloo'da Bir Dişi Kedi* (1963) Özel'in benliğinden rahatsızlığını toplumsallıkla buluşturduğu noktaya işaret eder. *Geceleyin Bir Koşu*'dan sonra 1964'te Özel'in en dikkat çekici şiirlerinden biri olan *Partizan* şiiri arayışın ve huzursuzluğunun Marksist epikte durulduğu bir noktadır. *Partizan*'a kadar Türkiye'deki orta sınıfın yaşamının solgunluğunu kuvvetli imgelerle adeta deşen Özel şiiri, bu süreçten sonra yönünü bir bakıma netleştirmiş gibidir. Fakat *Partizan*'daki epik söyleyiş arayışın devam ettiği hissini örtemez.

Özel 1964'te yazdığı "Dinsin benim çağdaş olmayan iğrenç yüzüm" dizesini (Özel 2001: *Waterloo'da Bir Dişi Kedi*: 38) modern insan olmaktan kurtulup bu sayede yalnızlıktan kurtuluşunun müjdecisi olarak kabul eder. Modernizm ve yalnızlık arasında kurduğu bağ onun psikolojisinin şekillenmesinde toplumsallığın rolünün ne kadar belirgin olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Şiirde 1960'lı yıllarda Türkiye'de kapitalizmin yerleşiyor olmasına karşı geliştirilen isyan duygusu Özel'in şiiri açısından biçimsel bir dönüşüm noktasını da ifade eder. Bu noktada "kadirşinas itaatsizlik" kavramı da anlam bulur:

"1954-59 yılları arasında Türk şiirinde bir atılım oldu. Bu, aslında forma ilişkin bir atılımdı. Yani, şiirin nelerden oluşacağı konusunda yeni bir anlayış doğmuştu. Benim şahsen şiirde yapmaya çalıştığım şey, zihnimizi işgal eden gerek teorik, gerek güncel yapılarla bu şiir söyleme tarzının nasıl yan yana getirilebileceği yahut nasıl tek şey hâline getirilebileceğiydi. Dolayısıyla, ben şiir serüvenimi bir bakıma, tasarı ile varlık arasındaki ilişkiye oturttum." (Özel, 1999: 235)

1967'de yayınlanan *Evet İsyân*'daki "köylü –biraz sessizlik- ne tuhaf bir kelime" dizesi ile "Çünkü kavganın göbeğidir benim yerim." dizesi arasındaki gerilim Türkiye'de kendine sosyalist diyen grupla ülke gerçekleri arasındaki zıtlığın enerjisinin şiirdeki yansımasıdır. Bu tartışmanın çekirdeğini Şükrü Erbaş'ın *Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz* şiiri ve Özel'in *Akla Karşı Tezler* şiirindeki "Bu sorunun karşılığını bulamıyorum/ içinden çıkılmaz bir olay, ama önemsiz/köylüleri öldürmesek de olur/hatta onların kalın suratlarını/görmezlikten gelebiliriz." dizeleri karşılaştırıldığında anlaşılabilir bir durum olabilir.

Yaşamak Umurumdadır (1967) *Sevgilim Hayat* (1968) *Yıkılma Sakın* (1969) *Mazot* (1970) *Propaganda* (1972), *Tahrik* (1972) gibi şiirler *Amentü*'ye kadar devrimci epik ve romantik söylemin en yüksek sesli örnekleridir. Bu dönemin değişimin dinamiklerini içeren şiiri *Kanla Kirlenmiş Evrak* şiiridir. Şiirin başlangıç dizeleri olan "Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında. / Aşkларım, inançларım işgal altındadır." dizeleri kapitalizm karşısında en yüksek tonda karşılık içeren şiirlere yeni bir boyut katıldığına göstergesidir. İşgal altında olan artık ruha ve psikolojiye dair bir alandır. Aşk ve inancın işgal altında olması kapitalizmin egemenliğinin ruhu çürüten tarafına odaklanan ve çıkış yolunu inançla arayan bir şair duyarlılığını örnekler. "Küfre yaklaştıkça inancım artıyor" dizesi değişimin geçmişten gelen yol haritasının dönüm noktasını imlerken şiirin son dizeleri olan "Ve şimdi birçok sayfasını atlayarak bitirdiğim kitabın başından başlayabilirim." (Özel 2001, *Amentü*) hayatı yeniden yorumlama sürecinin başlangıcını sezdirerek *Amentü*'nün yazılması için gelinmesi gereken noktayı işaret eder.

İkinci Yeni'nin özellikle sol kanadında 1960 darbesine geline süreçte "Kemalizmin en çok memurlarca üstlenilen Anadolu, köylücü çizgisine pek uygun düşen" (Koçak, 2010: 47) bir söylem hakimdir. Bunun yanında bu kanadın Menderes döneminden de çok memnun olmadıkları söylenebilir. Cumhuriyet'in kuruluş değerlerinin unutulduğu ve Amerikan emperyalizminin nüfuzunun arttığı gibi gerekçeler sol cemahta belirgin bir biçimde devrim isteği yaratmaktadır. Henüz olgunlaşmamış sınıf bilincinin yapamayacağı devrimin nasıl yapılacağı konusundaki tartışmalar sol içinde 1971 ve 80 muhtıra ve darbelerini de etkileyecek tartışmalar açar. Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*'de siyasi ortamın kendisinde uyandırdığı genel izlenimi şöyle ifade eder:

"İtalya'da Duçe, Almaya'da Führer artık yoktu. Peki bizim "Millî Şef" ne olacaktı. Akılları durduracak bir pişkinlikle diktatörümüzü demokrat yaptık" (Özel, 2016: 32).

Özel'in bu ifadeleri Müslüman dünya görüşünü kazandıktan sonra söylediğini hatırlatmakta yarar var. Çünkü bu düşüncelere ulaşmak için Özel'in dönemin sol çevresini tanınması ve bu fikri aşması söz konusudur. Demokrat Parti iktidarının ilk yılında ilkokula başlayan Özel, bu dönemde ülkede üç farklı düşünsel yapının canlılığını koruduğunu belirtir:

"Tek parti döneminin değerlerine sadık, okumuşların temsil ettiği, disiplin yanlısı yenilikçi anlayıştı. İkincisi gücünü ve cesaretini Demokrat Parti iktidarından alan, liberal ama sadece

kendine para kazandıran değişimleri savunan yeni zengin anlayıştı... Modern Türkiye’de her iki tarafın rahatlıkla yararlandığı bir kaynak olarak devlet örgütünün gerek halkın zapt-ü rapt altına alınması konusunda gerekse siyasi, sosyal ve iktisadî müdahalelerin gerçekleştirilmesinde yükleneceği mutlak üstünlük hususunda her iki taraf da kesin bir anlaşma içindeydiler.” (Özel, 2016: 32)

Özel’in bu saptaması, hakkındaki savrulma iddialarına karşı geliştirdiği en net savunma biçimidir. Zira bugün kategorize edilen biçimi ile o günkü Müslüman dünya görüşüne bağlı tüm Türk vatandaşlarının Demokrat Parti iktidarının yanında olduğu fikri Özel’in taraf değiştirdiği algısını yaratmaktadır. Fakat Özel, Demokrat Parti döneminde üçüncü canlı yönelim olarak gördüğü Müslüman halkın anlayışını Demokrat Parti yanlısı olarak kategorize etmiyor. Bu yaşam biçimini parti tartışmalarından daha üstte konumlandırarak onları bu toprakların aslî unsuru ve yerli ahali olarak niteliyor. Özel’e göre bu doğal ve yerli yönelim; tek parti iktidarı, II. Dünya Savaşı’na katıldığı gibi tüketim tercihleri aynı olan eski zenginlerin ve yeni zenginlerin dışında esaslı bir yerde konumlanıyordu. Her ne kadar Demokrat Parti iktidarı Müslüman halk için “uzun sürmüş ağır bir hastalıktan sonra gelen bir nekahet dönemi” ise de bu durum Müslümanları bir blok halinde Demokrat Partili olarak nitelemeye yetmiyordu. Zira Özel’e göre Müslümanlık birbirini besleyen iki yanlısı yol dışında üçüncü ve takip edilmesi gereken temel yoldu. İsmet Özel’in bugün kendini İslamcı, sağcı ya da muhafazakâr kitlelerle aynı yerde duruyor gibi anlaşılması karşısında onlardan olmadığını ısrarla belirtme ihtiyacı, onu sürekli yer değiştirdiği algısını gösteren bir konuma iter. İsmet Özel, İslam’ı temel kaynak olarak alırken onu özgür olmanın bilgisi olarak algılar. Kur’an’ı ve sünneti insana ne olması gerektiği hakkında bilgi vermesi açısından özgürlüğün esas kaynağı olarak görür (Özel, 2017: 33-35). Bu tavır 2003 yılında yazdığı *Kırk Hadis* kitabından da net bir biçimde anlaşılabilir. Bu yolda akılcılığı insan eşya ilişkisinde modern bir pragmatizm olarak algılar ve pragmatizmin kesinlikle Müslümanlıkla bağdaşmayacağı fikrine ulaşır. Bu açıdan Müslümanların I. Dünya Savaşı sonrasında kendi noksanlarının maddî güçsüzlükten ibaret olduğunu sandıklarını ve kendilerine çekidüzen vermek için maddi gücü ele geçirme yanlısına düştüklerini ifade eder. Müslümanları güçlendirecek şeyin Batı’yı güçlü kılan şeyler olmadığını sürekli vurgulaması (Özel, 2017: 54-55) onun bugünkü İslamcı yönelimlerle farklı düşündüğü noktalardan biridir. Müslümanları bugünkü İslamcı ideolojilerin sağcılığa itmesi karşısında solun eşitlik, özgürlük ve paylaşımcılık gibi İslam’la ortaklık taşıyan noktalarından destek alan Özel, bu sebeple bir ayağını solun gerçek anlamda insanî değenlerinde sabit bırakarak Müslüman daire içinde geliştirdiği fikirlerle sürekli değişiyor izlenimini bırakır.

Özel’in sahicilik ve insani özü arama çabasının bu açıdan *Amentü*’den başlamadığını, ilk şiirlerinden itibaren şiirin Özel’i bu çizgiye çağırdığını söylemek mümkün. Bu çağrıya doğru yürüyüşünde Özel, psikolojik derinliğini şiir sayesinde geliştirir. Fakat Türkiye’deki ve dünyadaki Müslümanların kapitalizmin onlara sunduğu imkânlarla insani yaşamdan uzaklaşması onun olağan gibi görünenden duyduğu rahatsızlığının devamına yol açar. Bu yoldan ilerleyerek Özel’in şiirleriyle paralel değişimlerle ilerleyen psikolojisi hakkında yorumlara ulaşılabilir. Özel, şiir dahil

giriştiği her eylemin ve düşünme biçiminin varoluşsal anlamda bir yalnızlıktan kurtulma çabası olduğunu söyler. Bu çerçevede Müslüman bir toplulukta yaşamının bireye güven telkin etmesini yalnızlıktan kurtuluş için bir hazırlık evresi olarak düşünmek mümkündür. Özel'in "yalnızlıktan kurtuluşum bir bakıma modern bir insan olmaktan kurtuluşum sayılır." (Özel 2017: 86) sözleri ona göre Müslümanlığın, modernizm ve kapitalizm ile asla uzlaşmayacak oluşunun yansımasıdır. Komünizmin önerdiği yaşam biçimi ve insan tipi yalnızlığı önermediğinden Özel, komünizmle Müslümanlık arasında psikolojik ve sosyal nitelikli bağlar kurabilmektedir. Nitekim modern anlamda birey, Batı toplumunun bir ürünü olarak Özel'in dünyasında yerini bulur. Bu yer de Özel'e göre çok saygın bir yer değildir:

"Yalnızlar Allah'ın kendilerine, kendilerini unutturduğu insanlardır... Türkiye'de insanların çektiği yalnızlık ise iki katlı cehaletin baskısını duymaktan doğar. Kişi hem batılı gibi "birey" haline dönüşmemiştir hem de batılının elden düşme işporta malı kültürün tasallutu altındadır... Benim yalnızlıktan kurtuluşum birinci aşamada emperyalizmin beni mahkûm ettiği cehaleti reddetmekle başladı.... Türkiye'de yaşayan insanın kendi mevcudiyetini tanıma hususunda emperyalizmin sunduklarını reddedip kendine özgü temeller aramaya başlaması zorla itildiği yalnızlık kabuğunu kırmasıdır." (Özel, 2017: 92)

Özel'in Batı'nın çizdiği yalnızlıktan kurtuluşunun eylemle ilgili tarafını siyasi bir yönelim olarak komünizm belirler. Bu yalnızlıktan varoluşsal manada kurtuluş özele göre sahiciliğimize yönelmekle mümkündür. Kültürden bağımsız psikolojik bir süreç olarak bu kurtuluş ancak Özel'e göre yaratılmış olmayı kavramakla mümkündür. Yaratılma süreci sürekli devam eden bir süreç olduğu için Müslüman insanının yaratıcısı yanındayken, onunla bir oluş halinde birlikteyken yalnız olması mümkün değildir.

Özel'in biyografisi içerisinde değerlendirildiğinde yalnızlıktan kurtulma çabasının ilk sığınağı emperyalizm karşıtlığıdır. 1974'e kadarki süreçte genel hatları ile şiirinin sol marjinal bir çizgiye çağrıştırdığını söylemek mümkündür. Özel'in de zaman zaman atıf yaptığı Turgut Uyar şiiri bu siyasi ortamdan *Divan* gibi biçimsel yenilik denemeleri ve içekapanış gibi bireysel yönelimlerle çıkarken Özel'in halkçı ve uçta söylemi onu bireyselleşmeden ve bunalımdan uzak tutar. Arayışının Müslüman dünya görüşüne evrilmesinde yine şiirin etkisi olduğunu belirten Özel bu değişikliğin başlangıcında yöneldiği Kur'an-ı Kerim okumalarının dönemin yetişme koşulları nedeniyle bir hayal kırıklığı ile sonuçlandığını belirtir. Bunu kendi dönemindeki gençlerin çoğunda olduğu gibi Müslümanların çocuklarını ve kendi yaşam biçimlerini "devletin ideolojisine terk edilmiş" (Özel, 2016: 35) olmasına bağlar. Ona göre Cumhuriyet okullarında okumuş herkes İslami metinlere yaklaşırken elverişsiz bir konumdadır. Bu sebeple din duygusundan ümidi kesen Özel, din aleyhtarlığı ile kendini 1960'lı yılların siyasi ortamında bulur. Bir sorgulama döneminin ardından son ulaştığı noktada Türkiye'deki solun "güdük bir kalkınma ideolojisinin yedeğinde, hiçbir tarihi birikimi esas almaya yönelmemiş ve Batı aydınlanmasının temel taşlarından nasibini almamış bir sol" (Özel, 2016: 39) olduğu sonucuna varır. Bu sebeple 1960'ta sol cenahın geldiğini

ifade ettiği özgürlük ortamını gerçekçi bulmaz. 27 Mayıs sonrası sol içerisindeki bölünmeler Özel'in şiirlerindeki karanlık tabloların ve sosyalist öze dönme çabasının temel nedenleri olarak belirlenebilir. Bu durum Özel'in arayışının ikinci kez kesintiye uğradığının da göstergesidir. Bu süreç içerisinde 1968'de Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgali, arayan ve soruşturan bir ruha karşı Türkiye'deki Marksist statükonun cevap vermedeki yetersizliği ve suniliği Özel'e Türkiye'de sosyalist olmanın sosyalistliğe yakışır bir gerekçesi olmadığı düşüncesini aşılır. 12 Mart 1971 muhtırasına bazı sol grupların destek tavrı Özel'in sosyalizmden edindiği insani birikimleri reddetmeden vazgeçişini haklı çıkaran bir başka sebep olarak belirlenebilir. Fakat dönüşümünde duraklayacağı yer hakkında İsmet Özel, Sezai Karakoç ile tanışmasını müstesna tutarak Türkiye'de sağdan bağımsız bir İslami tutum olmayışını beyan eder ve dönüşümünün sağcılaşmak olmadığı konusunda bir ipucu bırakır. Bu süreçte ilk girişimi didaktik bir eğilim olur. Yeni Devir Gazetesinde günlük fıkralar yazması onun geldiği konumu inşa etmesi şeklinde yorumlanabilir.

İsmet Özel'in en büyük değişimi olarak tanımlanan 1970'li yılların başındaki kırılmadan önce Tanzimat'la başlayan, II. Dünya Savaşı savaşının etkileri ile günümüze taşınan siyasi süreçlerin Türk toplumunun yaşam biçimine etkileri incelenmelidir. Zira İsmet Özel'in Marksist bir anlayışın birikimlerinden yararlanarak ve üstelik bunu bağdaşmaz gibi görünen bir alana taşıyarak İslami dünya görüşüne bağlanmasını ve daha sonraki değişimlerini bu süreçlerden bağımsız bir biçimde anlayabilmek olanaksızdır. Kişisel biyografisi olarak nitelenebilecek *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*'de Türk toplumunun Cumhuriyetle başlayan değişimini 60, 80 darbeleri odağında inceler. Bu inceleme üzerine kendi şiir deneyimini eklerken birey ve toplum arasındaki ilişki de gün yüzüne çıkar. Sonuç olarak vardığı noktada, Türkiye'de sağ radikalizmin hiçbir zaman statükocu güçlerden bağımsız bir kimlik kazanamadığını, 1973'ten sonra Batılılaşma dışında sosyal bir rantı hiçbir zaman olmamış olan solun yaşama teminatını ülke dışında aramaya başladığını ifade ederek arayışının sonuçlanmadığını beyan eder.

İsmet Özel, dünyaya gelmeyi saldırıya uğramak olarak ifade ederken bu saldırıdan korunmanın psikolojik ve sosyolojik kaynakları bulunduğuna inanan bir şairdir. Bu inanç onun değişiminin ve temel karakteristiğini belirler. Çünkü Özel savaş olarak adlandırdığı yaşamda korunaklı alanda kalıp savaşı orda devam ettirmek yerine bu savaşın farklı cephelerden görünümünü deneyimlemek isteyen bir şair hassasiyeti taşır. Bu durumun çabuk alan değiştirme ve çelişki gibi algılanması psikolojik ve toplumsal süreçlerin ayrıntılı takip edilmemesi ile ilgili düşünölmelidir. Bu durumu ifade ederken kendi masalının odağına şiiri koyması değişikliklerin estetik boyutu hakkında ipuçları sunar:

“Bir varmış bir yokmuş. Bir şair İsmet Özel varmış. İyi şiirler yazarmış. Nasıl olmuşsa bu İsmet bir gün komünist olmuş. Derken efendim, bir komünist olarak da iyi şiirler yazmayı başarmış ve hatta böylelikle yıldızı parlamış. Gel zaman git zaman, İsmet Özel'in duyguları, düşünceleri, inançları değişmiş (masalın her varyasyonunda bu değişmenin sebepleri muhtelif) ve Müslömanlığı bir

hayat yolu olarak benimsemiş. Ama işe bakın ki adam iyi şiirler yazmaya devam etmiş." (Özel, 2016: 15)

İsmet Özel'in ironi ile vurguladığı bu değişimin köklerini yine bir değişimden aldığını "*Waldo Sen Neden Burada Değilsin?*" kitabındaki sosyolojik değerlendirmelerden anlamak mümkün. İsmet Özel hayatının merkezine şiiri koyarak şiiri gelişim ve değişiminin de esas tetikleyicisi konumuna oturtur. Bu açıdan şiir İsmet Özel'in değişim dönemlerini izlemek için bir vasıta değil değişimin bizatihi nedenidir. Onun için şiiri gerçek ve değerli kılan "üstün, ince, yüksek düzeyde bir söz sanatı oluşu değil bizim (insanların) ona tutunma biçimidir" (Özel, 2016: 18) kendi biyografisi ile şiirin ilişkisini "kadirşinas itaatsizlik ve tevarüs edilmemiş asalet" kavramları ile açıklayan Özel, bu biçimde ideolojisi, hayatı ve şiiri arasındaki ilişkinin niteliğini açıklar. Özel'in ailesini ve yakınlarını da kastederek tanımladığı "verilen desteğe karşılık severek hizmet fakat asla itaat etmemek" olarak tanımladığı kadirşinas itaatsizlik şairini sonraki ideolojik yönelim ve değişimlerinin de temel nedeni olarak belirlenebilir. Bu kavram daha sonra çok daha geniş bir anlam bağlantısı içerecek bir biçim de "Of Not Being a Jew" şiirinde kendini gösterir:

tam düşecekken tutduğum tuğlayı / kendime rabb bellemeyeceğim

razı değilim beni tanımayan tarihe / beni sinesine sarmayan / tabiattan rıza dilenmeyeceğim.

(Özel 2011, Of Not Being a Jew: 161)

Şiirinin ve değişimlerinin bireysel yönünü "kadirşinas itaatsizlik" kavramı ile açıklayan İsmet Özel bu ilişkinin toplumsal yönünü de "tevarüs edilmemiş asalet" kavramı ile açıklar. Taşrada bir memur çocuğu olarak hissettiği varoluş biçimini "sahte bir soyluluk manzarası" (Özel, 2006: 21) olarak değerlendiren Özel'in tüm siyasi tercihlerinde iktidara ve genel itibarı ile devlet yapısına karşı mesafeli duruşunu da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Özel'in psikobiyografisinin ve değişimlerinin izinin kolayca sürülebileceği *Amentü* şiirindeki "Tanrı uludur / Tanrı uludur / polistir babam /Cumhuriyetin bir kuludur." ifadesi bu Cumhuriyetin bürokrasiye tanıdığı zabitçe tavra karşı geliştirilen değişim isteğini ifade eder.

Özel'e göre siyasi süreçlerle Müslümanların değer yargılarının bu ülkenin insanlarından esirgendiği bir ortamda yetişmiş olmak, esas köklerinden değiştirilerek uzak düşmüş olmak anlamına gelir. Bu bağlamda değişim zaten kendisine ait olmayan bir dünyaya maruz bırakılmış kişinin hakikate doğru yönelişini ifade eder. Daha sonradan fark edeceği bu durumun kendi çocukluğundaki etkilerini sorgularken şairliği hakkında da sonuçlara ulaşan İsmet Özel'in siyasal değişimlerin şiirlerindeki etkisini belirgin bir biçimde önelediğini söylemek mümkündür. Cumhuriyetin 1950'lere kadar ana omurgasını Müslümanlığın oluşturduğu bir hayat anlayışını okuyamadığını bu sebeple halkın kendisini bürokratik otorite karşısında konumlandığı düşüncesi Özel'in gençlik eğilimlerinin köklerini oluşturuyor. Bu çerçevenin Müslümanla yaşamla

ilişkisi Özel'in zihninde henüz tesis olunmadığından tepkisel yönelim kendisine Marksist çevrede bir ifade olanağı bulabilmiştir. Bu bağlamda Müslümanlığın İsmet Özel'in gündeminde olmasına vesile olan yine şiiridir. Düşüncenin şiirini yazmadığını “*Şiir Okuma Kılavuzu*” kitabında ifade etmesine rağmen şiirinin düşünsel tarafına tüm dünyayı ihata edebilecek bir dayanak ararken bulduğu en sağlam zemin Müslümanlıktır. Cumhuriyet ideolojisinin etkileri karşısında “kadirşinas itaatsizliğini” sol çevre ile devam ettiren Özel'in sol ideolojiden ayrıldığı noktaları belirleyen durum yine Türkiye'nin değişimi içerisinde solun aldığı biçimlerdir. “güdük bir kalkınma ideolojisinin yedeğinde, hiçbir tarihi birikimi esas almaya yönelmemiş ve Batı aydınlanmasının temel taşlarından nasibini almamış” (Özel 2016: 39) sol İsmet Özel'in sol çevre içerisindeki hayal kırıklığının nedenidir. Bu durum Özel'in değişimini kaçınılmaz kılan bir gerekçe olarak düşünülebilir. Amentü şiirindeki;

şahlanan grevler içinde kahkahalarım küstah / bakışlarım beyaz bulutlara karşı obur

marşlara ayarlanmak hevesindeki sesim / gider şehre ve şaraba yaltaklanarak

biraz ağlayabilmek için / fotoğraflar çektirir / babam seferberlikte mekkâredir.

...

bense anlamış değilim böyle maceralardan / ne Godiva³ geçer yoldan, ne bir kimse kör olur.

(Özel, 2001: 177-178: Amentü)

dizeleri Özel'in 1974'te yaşadığı değişimin yanı sıra romantik sol düşüncenin ironik bir eleştirisini de içerir. Özellikle Godiva mitine geliştirdiği tutum onun sol çevre hakkındaki fikirleri hakkında ipucu verir mahiyettedir. Özel, sosyalizm karşısındaki tavrının değişmesinde TİP içerisindeki ayrılıkların etkisi olduğunu belirtir. Türkiye'ye sosyalist bir müdahalenin yapılmasının gerekliliğini savunan gruplar ve devrimin halkın desteği olmaksızın dış müdahale ile gerçekleşmesini anlamlı bulmayan cephe başta olmak üzere sol içinde birçok farklı hizbin bulunuyor olması şiirine eksiksiz bir dayanak arayan İsmet Özel için bu dayanak noktasının zayıflığına işaret eden deliller olarak algılanıyor. Bu açıdan “halka yol gösterme iddiasında olanların birçok bakımdan eğitime ve olgunlaşmaya ihtiyaç duyduklarını” ifade ettiği sol çevre karşısında daha sonra Müslümanca bir yaşam düşüncesi dışında tüm ideolojiler karşısında belirginleşecek egosunun şiirine nüfuz ettiği söylenebilir. Bu düşüncenin İsmet Özel'in Marksizm'i benimsediği yıllarda en ses getiren şiirlerinden biri olan *Evet İsyân*'da “*Halksa kal'am, onu kal'a*

³ Lady Godiva, Marksist terminoloji içinde sadakatin, başkaldırının ve halktan yana olmanın mitik bir sembolü olarak kullanılır. Halk 11. yüzyıl'da İngiltere Coventry'de uygulanan ağır vergilerden isyan halindedir. Vergileri arttıran Lord Leofric'in eşi Lady Godiva halktan yana tutum alır. Eşini vergileri indirmesi yönünde ikna etmeye çalışır. Lady'nin ısrarından rahatsız olan Lord Leofric, eşine asla kabul edemeyeceğini düşündüğü bir teklif yapar. Lady Godiva'nın at sırtında, sadece saçlarına sarınarak, Coventry sokaklarını boydan boya geçmesi koşuluyla vergi yükünü azaltacaktır. Lady Godiva'nın buna cesaret edemeyeceğine inanan Lord, eşinin baskılarını bu şekilde kıracağını düşünür. O an geldiğinde, Lady Godiva atının üzerinde vakur ve kendinden emin olarak geçişini yapar. Bu durumu öğrenen halk, dükkânlarını kapatır evlerine girer. Godiva'yı gizlice gözetleyen tek kişi de kör olarak bir cezaya uğrar.

kılan benim." Dizesi ile açığa çıktığını belirtmek gerekir. Benzer bir tavır yine bu dönemin önemli bir şiiri olarak kabul edilecek "Partizan" şiiri için de geçerlidir:

"Kapitalist toplumlarda sınıflar meselesini şıp diye Türkiye'de karşılık bulmuş bir mesele sayanlar olursa onların çiğliğini yüzlerine vurmaktan çekinmezdik. Bu yüzden benim Partizan'ımda Bolşevik, Balkanlı veya İtalyan bir eda bulmak ne mümkün ne de gerekliydi, Partizan sözünü anlamak için sözlüğe değil şiire bakmak kaçınılmazdı... Nitekim bir süre sonra "Bir Partizan'ın Armonikası"nda kurtulmaktan değil, boğulmaktan söz edecektim." (Özel, 2016: 51)

Devrimci tavrın mitoslarla beslenip şişirilmesini mide bulandırıcı bulan Özel bu sebeple şiirini umuda veya umutsuzlukla beslemek yerine ülkesine ve insanlarına beklenecek bir yer olduğunu işaret etme seçeneğini tercih eder. Özel'in tüm dönemlerinde şiirinde bulunan bu tartışma yaratmaya mümbit tavır yine Özel'in değişiminin gerisindeki değişmeyen özü ifade edecek bir başka örnek olarak düşünülebilir.

27 Mayıs sonrası Özel'in sol ile ilişkilerinde silahlı mücadeleyi salık veren grupların ortaya çıkması ile bir başka boyut belirir. Şiirlerindeki sert devrimci söyleyişin bir söyleme biçimi olarak güçlü duygular içermesi ile devrimci şiddet arasında ilişki kurulmaması gerektiğini Özel'in bu yönelimler için söylediği "silahlı mücadele lafı edenler, hem cahil hem provakatördü." (Özel, 2016: 56) cümlesinden çıkarmak mümkündür. *Evet İsyân* şiirindeki isyanı bir militarist bir isyandan ziyade kusursuz bir olumsuzluk sayan Özel, bu sebeple halkı eksikleri ile onaylayacağına uçurumun derinliğinin halka gösterilmesi gerektiğine inanır. Bu inanç şiirlerinin ismine kadar tesir eder:

"Nazım Hikmet, "Yaşamaya Dair" demiş. Olmaz çünkü yaşamayı anlatı konusu yapamayız, yaşamaktan söz edemeyiz. Onu ancak bünyemizde duyabiliriz. Bu yüzden "Yaşamak Umurumdadır" demeli. Boris Pasternak "Kız Kardeşim Hayat" demiş. Nasıl da soğuk, zihinsel sexless. Doğrusu "Sevgilim Hayat" olmalı." (Özel, 2016: 58)

Özel, 60'ların sonuna doğru geldiğinde Türkiye'de sosyalist olmanın sosyalistliğe yakışır bir gerekçesinin bulunmadığı düşüncesi zihninde olgunlaşmaya başlar. Şiirinde "*cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır.*" Dizesi ile ifade ettiği bu değişikliği 1967'de "güllerin bin yıllık mezarı bendedir." Dizesinin 1970'te "tez kızaran güllerden kendini sakın" dizesine dönüşmesi de bu değişikliğin göstergesidir.

Türkiye'nin siyasal şartlarındaki değişikliklerin tetiklediği bireysel değişimden Özel'in koruduğu nokta bu şartlardan bağımsız bir biçimde geliştirdiği sosyalist ve Marksist birikimdir. Bu birikimin kendisini, yılgınlığa düşmekten alıkoyduğunu, her türlü yeniliğe açık kapı bıraktığını ve her türlü dogmatizme karşı çıkabilmenin güvenini Özel'e sağladığını değişiminden sonraki şiirlerinde de hissetmek mümkündür.

3. Amentü ve Sonrası

İsmet Özel'in 1974 yılında *Cinayetler Kitabı*'nın ilk 9 şiiriyle ortaya koyduğu huzursuzluğunu ve beraberinde gelen arayışını, Sezai Karakoç'un Diriliş dergisinde yayınladığı "Amentü" şiiriyle noktalar. "Bu vesile ile Müslüman dünya görüşüne bağlanan şair, var oluşunun anlamını "ben"inin etrafına ördüğu mutlak emniyet alanıyla netleştirmiş ve ontik kaygısını gidererek aslî varoluşsal sıkıntısına çözüm bulmuştur." (Tüzer, 2008: 155) Özel *Amentü* şiiriyle yaşadığı büyük değişimin bir çetelesin tutarken kısa bir Türkiye tarihini de şiirinin fonunda kullanır. "Benim babam Tevfik Fikret olmadığı için benim Amentüm de Protestan papazlığı ile tebellür etmedi. Milletimin, içinde yer almakla haklılığı keşfedebileceğim ümmetin amentüsüyle çakıştı." (Özel, 2006: 85) sözleri ile geldiği yeri ifade eden Özel, Müslüman dünya görüşünün kendini yalnızlıktan kurtaran bir güç olduğunu da belirtir. Özel'in değişiminin anlaşılmasında Amentü şiirinin bir panorama niteliği taşıdığını söylemek mümkündür. *Amentü* şiirinin ismi dahi Özel'in ulaştığı düşünsel seviyenin ana hatlarını belirtmesi açısından önemlidir. Şiirin girişinde "eşref-i mahlûkat" kavramının asıl anlamını kavranması sürecinde insani öze ulaşmak için tarihi, iktisadi, modernleşmeyi aşmasının zorunluluğu hissedilir. Bilek damarlarının kesilip tüm kanın boşalması fiziksel dünyaya ait olan tüm kategorilerin aşılmasının ardından bu bilinç seviyesine gelmenin mümkün olduğu savı ortaya konur. Bu durum değişimin ön şartlarının ortaya konulması şeklinde algılanabilir. Bu ön şartların yerine gelmesi ile maddenin hükmettiği bir dünyaya hapsolmuş bir bakış açısını aşan şaire "aşk ve ölüm yeniden, su ve ateş ve toprak yeniden yorumlan"ır. Bu yorumlama biçimi modern hayat tarzını bir yaşama biçimi olarak kabullenmiş insanlar için anlaşılmasının güç olacağı savı aslında İsmet Özel'in fikri yolculuğundaki değişiklikleri anlamlandırmakta zorluk çeken çevrelere de verilmiş bir cevap niteliğini taşır. Çünkü şaire göre dilce susulup bedence konuşulan bu çağda insan, gölgesi ile tanımlanmakta ve bu yanıltıcı tanımlama hakikati olanaksız bir duruma hapsedilmektedir. Fiziksel dünyanın kanıt ve belge bekleyen zihinlerine ruhtan, inançtan bahsetmek de faydasızdır. Çünkü bu çağın zihni gerçeği kabullenmek için somut deliller beklemektedir. Bu saptama içinde Marksizm'in ulaşamadığı ruhsal bir durumun ifadesini de taşır. Bir otobiyografi olarak da okunabilecek *Amentü*'de gençliğini ve çocukluk dönemini özetlerken "bilmezdim neden bazı saatler alaturka vakitlere ayarlı... / ben o yaşta koltuğumda kitaplar / işaret parmağımda zincir, cebimde sedef çakı / cebimde kırlangıçlar çılgınlık sayfaları / kafamda yasak düşünceler, Gide mesela." dizeleri arayışından önceki dönemi ifade ederken Forbes firması ve babası ile ilgili dizeler, değişimin ateşleyici ögesinin toplumsallığına vurgu yapar. Benzer biçimde "şahlanan grevler içinde kahkahalarım küstah / bakışlarım beyaz bulutlara karşı obur/ marşlara ayarlanmak hevesindeki sesim /gider şehre ve şaraba yaltaklanarak / biraz ağlayabilmek için /fotoğraflar çektirir / babam seferberlikte mekkâredir." dizeleri bir dönem içinde bulunduğu sol marjinal çizginin gerçekçiliğine duyulan güvensizliğinin sonradan fark edilmiş halidir. *Amentü*'nün marş biçiminde oluşturulmuş kısmı Kurtuluş Savaşı'nda Müslüman halkın hayatı kavrama biçimini ifade ederken bu kısmın hemen sonunda kullanılan "Çanlar sustu

ve fakat / binlerce yılın yabancı bir ses / değdi minarelere: Tanrı uludur Tanrı uludur / polistir babam / Cumhuriyetin bir kuludur” dizeleri Cumhuriyet ideolojisi ile Müslüman halk arasındaki ilişkideki kopukluğu belirtir. Şiirin sonunda gelinen nokta Özel'in bireysel macerasının şiirle kesiştiği noktayı gösterir.

Amentü şiiri Özel'in psikobiyografik dönüşümü ile paralel Türk toplumunun değişimini de Marksist çerçeve dışından takip edilebilecek bir özellik de taşır. Şiirin marş biçiminde oluşturulmuş kısmı Millî Mücadele dönemini açıkça anlatır:

Ezan sesi duyulmuyor	Öyle ise gel kardeşim
Haç dikilmiş minbere	Hep verelim el ele
Kâfir Yunan bayrak asmış	Patlatalım bombaları
Camilere, her yere	Çanlar sussun her yerde

(Özel, 2001, *Amentü*: 177)

Bu dizeler Türk milletinin varoluş(sal) mücadelesinin ve direnişinin Marksist perspektiften daha yerli bir kavramla ilişki kurduğunun ifadesidir. Dizelerden sonra gelen “Çanlar sustu ve fakat / binlerce yılın yabancı bir ses / değdi minarelere: Tanrı uludur Tanrı uludur.” ifadeleri tek parti iktidarını eleştiren bir özellik göstermesinin yanında Türkiye'nin dönüşümünün yanlış bir istikamete evrildiğinin de ifadesidir. Şiirin sonraki kısmında gençlik dönemindeki sıkı Marksistliğinin de muhasebesini yapan Özel bu çabanın beyhudeliğini Amerikan havayolu şirketi Pan-Am ve Coca Cola imgeleri üzerinden anlatır. Özel, şiirinin zirve noktalarından biri olarak telakki edebileceğimiz *Amentü*'nün sonunda kavradığı dünya görüşünün içini doldurmuş olan bir bireyin sükûnetini bulmak mümkündür. Fakat oluşturduğu psikolojik düzlemde her şeyin farkında olduğunu bilen bir zihnin kendi ulaştığı konumun özelliğini toplulukla paylaşmak istemediğinden anlaşılabilirlik veya yalnızlık durumları tebarüz eder. *Karlı Bir Gece Vakti Bir Dostu Uyandırmak* şiirindeki “Benim adım insanların hisasına yazılmıştır. / Her gün yepyeni rüyalarla ödenebilen bir ceza bu.” dizeleri bu gönüllü yalnızlığın veya şairin kendi deyişle kadirşinas itaatsizliğin göstergesidir. “Linç edilmem için artık bütün deliller elde / kazandım nefretini fahişelerin / lanet ediyor bana bakireler de.” dizeleri de kimseyi yaklaştırmadığı psikolojik dinginlik noktasında “Ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranmış” bir portre çizdiğinin ifadesi olarak telakki edilebilir.

İsmet Özel, 2000'li yılların başından itibaren içini doldurmaya çalıştığı yeni bir kavram olarak Türklük meselesini tartışmaya açtığı görülebilir. Bu çabasında Türklüğü kesinlikle bir ırkı ifade edecek bağlamda kullanmadığını söylemek mümkündür. Türklüğü daha çok Müslümanlıkla eş tutan İsmet Özel “Türklüğün şartı beştir, kâfirle çatışmayı göze alan kişiye Türk denir.” cümleleri ile yeni bir tartışma alanı açar (Özel, 2005). Türklüğün bir ırk olarak algılanmayıp Müslümanlıkla birlikte ancak anlamlandırılması gereken bir kavram olduğuna dair söylemleri, İsmet Özel'in önce

Marksist, sonra İslamcı Şimdi de Türkçü olduğu gibi yüzeysel tespit ve eleştirilere yol açar. Özel'in bu konudaki söylemleri de akılcı ve modern düşünme biçimi ile uzlaşaı kurmayı reddeden katı bir çerçeve taşır. Of Not Being a Jew'deki *Ben Türk Dediysen Eğer* şiiri bu eleştirilere cevap mahiyetinde düşünülebilir. Özel'in bu entelektüel girişiminde de etrafındaki kimselerle sahicilik noktasında tam olarak ilişki kuramadığı söylenebilir.

İsmet Özel'in bireysel ve toplumsal sahicilik arayışı şiir macerasının başından ulaştığı noktaya kadar Türkiye'deki İslamcılık anlayışından da oldukça farklı bir yerde konumlanır. *Taşları Yemek Yasak*'ta İslam'ın yeni bir düşünme yolu olduğunu belirtirken onun aynı zamanda özgür olmanın bilgisi olduğunu savunur. Ulaştığı noktada Müslüman dünya görüşünün sağın ve solun ötesinde varoluşsal bir alana tekabül ettiğini ifade eder. Bu açıdan akılcılık ve onun sonucu olan modernizm ile İslami yaşam biçiminin asla örtüşmediğini fakat bu sürece uyum sağlamaya çalışan Müslümanların bu biçimde asla İslam'ı doğru biçimde kavrayamayacakları öngörüsünde bulunur. (Özel, 2017: 33-41) insanların maddi refaha ulaşarak hakikatlerini kavrayamayacakları, Müslümanların Batı'nın takip ettikleri yolla maddi güçleri ele geçirmelerinin onları daha iyi Müslümanlar yapamayacağı, Batıyı güçlü kılan şeylerin Müslümanları güçlü kılamayacağı gibi düşünceler Türk modernleşmesini ve Batılılaşmasını tamamen reddettiği için İslamcı söylem için de oldukça yeni ve çarpıcı bir söylemin kapısını aralar. Marksist dönemindeki sahicilik arayışı ve antikonformist sert söylemi modern dünyada İslam'ı var olan bozuk sisteme uyum gösterme biçiminde idrak eden insanlara karşı şiddetli bir duruş sağlar. Bu noktada "*Bir Yusuf Masalı* özellikle *Münacaat*, *Naat*, *Sebeb-i Telif* ve *Dibace* bölümleri ile Müslüman dünya görüşüne bağlandıktan sonra şiir alanında ulaşmış olduğu yerin göstergesidir." (Tüzer, 2008: 161) *Celladıma Gülümserken Çektirdiğim Son Resmin Arkasına Yazılmış Satırlar*, şiiri de değişiminde sabit duran noktaları belirlemesi açısından oldukça ufuk açıcı bir şiir olarak düşünülebilir. Çünkü Özel değişiminden sonraki geldiği noktada statükonun her zaman reddini öncelemektedir. Bu sebeple "*Ben İsmet Özel, şair, kırk yaşında./Her şey ben yaşarken oldu, bunu bilsin insanlar/ben yaşarken koptu tufan /ben yaşarken yeni baştan yaratıldı kainat/her şeyi gördüm içim rahat/gök yarıldı, çamura can verildi /Sözlerim var köprüleri geçirmez/kimseyi ateşten korumaz kelimelerim/kılıçsızım, saygım kalmadı buğday saplarına.*" dizeleri şairin Müslüman dünya görüşündeki konumunda kendi ruhu için bir dinginlik bulmasına karşın toplumla olan ilişkilerinde hâlâ durduğu antokonformist, antiemperyalist noktada ısrar ettiğini gösterir. Benzer durum Özel'in söylediklerini anlamsız bulanlar ve Türklük hakkındaki son çıkışları dolayısıyla onu eleştirenlere karşı verdiği cevaplar için de geçerlidir.

4. Sonuç

Şiir temel yönelim olarak çoğunlukla ahlaki ve toplumsal bir amaç edinmese de biçim ve imgelemin büründüğü formula da bir mesaj taşır. Çünkü şiir sözel açıdan yaratıcı, satırların nerede biteceğine yayıncı, toplumsal diğer varlıklar veya sistemlerin değil; yazarın karar verdiği kurmaca

ahlaki bir ifadedir (Eagleton, 2007: 40). İsmet Özel, şiirini düşüncenin ve ideolojinin sesinden esirgemeyen bir şairdir. Bu sebeple geliştirdiği yeni ve keskin imaj dünyasıyla, şiirindeki isyanı ham bir biçimde düşünce ile vermekten ziyade şiirinin sesi ile hissettirebilen önemli bir şairdir. Modern Türk şiiri için kapsadığı alanı, düşünsel bir çaba ile birleştiren bir şair olan İsmet Özel'in toplumsal şartlardan etkilenen fakat toplumun etkisini oldukça marjinal alanlardan dönüştürmeye yönelik bir tavır olduğu söylenebilir. Bu tavır onun zaman zaman anlaşılmazlıkla suçlanmasına sebep olmaktadır. Özellikle *Of Not Being A Jew*'den sonra şiirinde de hissedilen bu anlaşılmazlık durumu İstiklal Marşı derneğinin sitesindeki yazılarla da desteklenerek bu algıyı güçlendirmektedir. Fakat ne olursa olsun ondaki sahicilik arayışı ilk şiirlerinde olduğu gibi şiirinin son aşamasında da kendini gösterir:

Herkesin bahanesi var, senin yok / günahlı bir gölgenin serinliğinde /biraz bekleyebilirsin, daha sonra /burada kalamazsın, başa dönemezsin /ama dön /Eve dön! Şarkıya dön! Kalbine dön! /Şarkıya dön! Kalbine dön! Eve dön! /Kalbine dön! Eve dön! Şarkıya dön! (Özel, 2011: 165)

Özel'in değişimlerine getirilen eleştirel tutum karşısında Garaudy'nin "Düşmanımı değiştirmedim, siperimi değiştirdim." sözlerini akla getirecek savunması onun psikobiyografik değişimlerini açıklayabilecek bir alıntı olarak kullanılabilir. Zira Özel, *Naat* şiirinde "Öğretmek için cephe nedir? /Kıyam etti." dizeleri ile ima ettiği biçimde kendilik bilincine varmak ve bunu diğer insanlara aktarmak için bir cephe ihtiyacı duymayan bir şairdir. Kıyam herhangi bir cepheye dayanmadan fakat dünyanın gerçekliğinden kuvvet alınarak gerçekleştirilen bir hareket olarak Özel şiirinde hem değişimi hem de kapsadığı alanı gösteren bir kavramdır.

Kaynakça

Cebeci, Oğuz (2004). *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İstanbul: İthaki.

Eagleton, Terry (2007). *Şiir Nasıl Okunur?*, Agora Kitaplığı: İstanbul.

Etil, Hüseyin (2017). İsmet Özel: Şairin Kıyamı ya da Aynı Adamın Öyküsü. *Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi: İsimler, Yönelimler, Bakışlar*. Öner Buçukçu (Editör). Ankara: Bibliyotek.

Özel, İsmet (1990). *Şiir Okuma Kılavuzu*, İstanbul: Şule.

Özel, İsmet (1999). *Tavşanla Randevu*, İstanbul: Şule.

Özel, İsmet (2001). *Erbain: Kırk Yılın Şiirleri*, İstanbul: Şule.

Özel, İsmet (2005). Türk Edebiyatı Vakfı Konuşması, <http://istiklalmarsiderneği.org.tr/Yazi.aspx?YID=438&KID=37&PGID=0>

Özel, İsmet (2011). *Of Not Being A Jew*, İstanbul: Şule.

Özel, İsmet (2016). *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, İstanbul: TİYO.

Özel, İsmet (2015). *Güncellenmiş Kalın Türk, Günce Ellenmiş Kalın Türk*, İstanbul: TİYO.

Özel, İsmet (2017). *Taşları Yemek Yasak*, İstanbul, TİYO.

Yumuşak, M. Emin (2012). *Sosyalizm Allah'ın Bana Bir Lütfudur*:
<http://www.memleket.com.tr/ismet-ozel-memleket-dergiye-konustu-149484h.htm>

Koçak, Orhan (2010). *Bahisleri Yükseltmek : Turgut Uyar Şiirinde Kendini Yaratma Deneyimi*, İstanbul: Metis.

Tüzer, İbrahim (2007). "Üç Firenk Havası'ndan Modern İnsana Ölüm ve İsmet Özel" TÜBAR-XXII-
/Güz.

Tüzer, İbrahim (2008). *İsmet Özel: Şiire Damıtılmış Hayat*, İstanbul: Dergâh.